

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ АПК

MAIN DIRECTIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF PRODUCTION AND PROCESSING IN AIC

УДК 378:338.432

Гладій М.В., професор, академік НААН України[©]
*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

НАПРЯМИ ОСВІТНЬО-ВИРОБНИЧОЇ ТЕХНОЛОГІЧНО- ТЕХНІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті досліджується національний і світовий досвід розвитку науково-освітньої сфери аграрної науки.

Ключові слова: *аграрний сектор, підприємництво, наукова сфера, сталий розвиток, інновація, трансфер технологій, навчальний науково-виробничий комплекс.*

Постановка проблеми. Аграрний сектор традиційно розглядається в Україні як пріоритетний, оскільки забезпечує сталий розвиток регіональних економічних систем та сільських територій. Підприємства аграрного сектору національної економіки визначально впливають на місцевий економічний розвиток, тому що забезпечують формальну і неформальну зайнятість понад 7 млн. осіб в Україні. Водночас посилюється їх технологічно-технічна залежність від результатів науково-дослідної роботи зарубіжних компаній, що забезпечують ресурсну оптимізацію виробництва та оптимальне використання класичних факторів виробництва.

Розвиток наукової сфери для підвищення конкурентоспроможності національного господарства, зокрема і аграрного сектору, визначається як пріоритетний в Програмі економічних реформ Президента України "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава

на 2010-2014 роки” [1]. Однак на рівні регіональних програм комітети економічних реформ областей поки що недостатньо приділяють уваги активізації механізмів державно-приватного партнерства в ланцюзі “наука-виробництво”, що формують, як свідчить досвід країн ЄС, синергію розвитку економічного потенціалу в аграрному секторі на рівні регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці реформування системи освіти та розвитку потенціалу галузевої науки присвячені дослідження В.Г. Кременя, В.С. Брюховецького, В.Ф. Петриченка, Р. І. Тринька, М.А. Хвесика, В.С. Шибаніна, В.Г. Ткаченко, В. М. Ганганова, Н.І. Чухрай та інших науковців. Проте питання взаємної узгодженості цілей національної аграрної політики стосовно організації системної взаємодії науково-дослідного потенціалу системи аграрної освіти та підприємницького сектора в контексті європейської інтеграції хоча і досліджувалися науковцями, проте фактично не забезпечили практичної реалізації через відсутність комплексної стратегії подібної взаємодії. Як слушно зазначає президент НААН України В.Ф. Петриченко, аграрна наука і система її організації повинні розглядатися з позицій забезпечення національної безпеки [2]. Вирішення окресленої в статті проблеми потребує якісно нового рівня дослідження.

Мета дослідження полягає в узагальненні напрямів технологічно-технічної модернізації агропромислового виробництва і освіти на регіональному рівні через систему навчального науково-виробничого комплексу. Далі пропонуємо тезисне викладення щодо узгодженого розуміння пріоритетів модернізації.

Виклад основного матеріалу. Міждисциплінарний характер сучасних галузевих досліджень вимагає створення передумов для комплексного розвитку щодо набуття конкурентних переваг.

В оновленому рейтингу глобальної конкурентоспроможності, сформованого Всесвітнім економічним форумом у 2013 році, національна економіка посідає 84-те місце із 144 країн. Проте за доступністю системи освіти Україна посідає 43-тє місце, що підтверджує вагомі конкурентні позиції [3]. Досягнення стратегічних економічних цілей в сучасних умовах ускладнюється внаслідок прагнення здійснювати короткострокові інвестиції, практичні результати від впровадження яких зумовляють швидку окупність, а не віддалений економічний ефект.

В наш час більшість нових норм поведінки, як зазначає академік НААН України Б. А. Маліцький, є неадекватні цілям і принципам наукової діяльності, таких, зокрема, як систематичне розширення зони достовірності знання, інтелектуальна незалежність, критичність і самокритичність в оцінці наукових результатів, конструктивна рефлексія на проблеми, що виникають у вітчизняній науці [4, с. 16].

В умовах поступово зростаючої холдингізації аграрного виробництва і домінування структур корпоративного типу, зокрема підконтрольних

зарубіжним інвесторам, мають чітко окреслену детермінованість інвестиційних пріоритетів. На превеликий жаль, необхідно констатувати, що співпраця з галузевою аграрною наукою відбувається на недостатньо високому рівні навіть за умови зацікавленості у подібній співпраці галузевого міністерства України. Транскордонне переміщення капіталу зумовлює посилення впливу зв'язку економіки і технологій за допомогою інвестиційного механізму. Позиція пристосування спричиняє модернізацію з рівноважним накопиченням технологічно-технічних змін для подальшого прискорення відтворювальних процесів, враховуючи періодичну повторюваність економічних криз.

Відповідно до міжнародного рейтингу компанії Ernst&Young, оприлюдненому в 2013 р., Україна посідає за рівнем корупції третє місце серед країн Європи. Дослідження свідчать, що 85 % менеджерів вимушені давати хабарі для розв'язання проблемних питань підприємництва. Дослідження інвестиційної привабливості бізнес-клімату, які щоквартально оприлюднює за результатами опитувань 155 менеджерів національних компаній Європейська Бізнес Асоціація, свідчить, що в першому півріччі 2013 р. він становив 2,16 бала за 5-ти бальним рейтингом [5]. Водночас, як зазначає академік НАН України В.П. Семиноженко, віддача вітчизняних науковців на 1 дол. державних інвестицій у науку в 5 разів вища, ніж науковців у США, та у 7 разів вища, ніж японських колег. Дана обставина зумовлена мізерним рівнем державних інвестицій в науку в Україні, які набагато нижчі, ніж у розвинутих країнах, включаючи США і Японію.

Характер концентрації капіталу агрохолдингами України свідчить, що ринковий механізм зумовлює домінантне оновлення основного капіталу за рахунок зарубіжної матеріальної технологічно-технічної складової. Досвід функціонування окремих трансрегіональних агрохолдингів, наприклад українсько-російського підприємства "NCH Group", який за рахунок залучення капіталу у Північній Америці орендує значний земельний банк у двох країнах і досягає практично повної амортизації навіть зарубіжної техніки за 3-5 років. Проте очевидні перетворення на селі, як свідчать дослідження відомого економіста XIX ст. М. Х. Бунге, можливі за умов державної підтримки найпрацьовитіших та найбільш ініціативних селян, які ведуть господарство фермерськими методами [6, с.47].

Важлива увага підприємств, що приділяється підготовці фахового персоналу, зумовлює створення спеціалізованих корпоративних тренінгових центрів для підбору персоналу. Вдалим прикладом у Західному регіоні України вважається діяльність "Української Аграрної Школи" ПАТ "Мрія Агрохолдинг", що дозволяє корпоративній структурі через систему тренінгів обирати персонал. Унікальна програма практичної освіти дозволяє через комплекс підготовчих та стажувальних проектів системно підійти до професійного навчання фахівців у сільському господарстві на основі

унікальних для країн СНД підходів роботи в польових умовах. Лише в 2013 році компанія “Мрія Агрохолдинг” залучила до навчання 15 студентів з усієї України.

Навчальна програма Української Аграрної Школи агрохолдингу дозволяє:

- отримати практичний досвід роботи на базі потужностей компанії, зокрема 7-місячний курс за напрямами підготовки у галузях рослинництва і 6-місячний курс з практики механізаторів;
- ознайомитися з найсучаснішими технологіями та підходами в сільському господарстві, що використовуються у провідних європейських аграрних підприємствах;
- оволодіти набором кваліфікацій та практичних якостей, що дозволить отримати перспективну посаду в агросфері;
- удосконалити знання про сучасні технології, засоби, матеріали та техніку, отримуючи інформацію від представників компаній-виробників;
- опанувати основи професії та ознайомитися з принципами функціонування великого агрохолдингу [7].

Подібні ініціативи, проте менш масштабні, реалізують також підприємства птахопродуктового підкомплексу регіону.

Результати фундаментальних досліджень, створення яких вимагає тривалого інвестиційного циклу, зазвичай здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Проте об’єктивні фінансові обмеження дозволяють практично реалізувати лише окремі наукові розробки, що зумовлено застарілістю матеріально-технічної бази. При цьому в багатьох випадках технологічна деградація зумовлена не лише моральною застарілістю, але й фізичним зношенням обладнання для наукових досліджень в агропромисловій сфері.

Цікавим з точки зору організації системи наукових досліджень може бути досвід Бразилії. Бразильська корпорація агропромислових досліджень Embrapa, науково-дослідна діяльність якої здійснюється за рахунок бюджетного фінансування, контролює 47 дослідницьких відділів розробок. При цьому за останні два десятиріччя активність корпорації щодо трансферу технологій постійно зростала, що дозволило Бразилії посісти одну з провідних позицій у світовій агропродовольчій системі. Таким чином нелінійний характер прогресу в системі науково-технічних знань дозволив Бразилії, за висловом відомого філософа Т. Куна в дослідженні “Структура наукових революцій”, здійснити зміну парадигми технологічного розвитку [8]. Проте в національному АПК на даний час домінує стратегія “модернізації навздогін” (modernization catch-up), що стає можливою за умови поступової корпоратизації соціальної сфери сільських територій.

Модернізація агропромислового комплексу України може бути успішно здійснена, якщо вона буде проводитися одночасно в напрямках

технічного, технологічного та освітньо-професійного кадрового забезпечення. Пріоритетність кожного з напрямів визначається наявністю матеріально-технічної бази, наявністю основних виробничих засобів і станом їх зношеності, ліквідністю, фінансовими можливостями для придбання сучасної енергоощадної високопродуктивної техніки і технологічних ліній, враховуючи, стан машинно-тракторного парку АПК України, який на 50-70 % вимагає свого оновлення. Цей процес є об'єктивно тривалий і важко здійснюваним.

Він може бути пришвидшений, якщо:

1. Будуть створені всі сприятливі умови для залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій на державному, законодавчому, регіональному і місцевому рівнях та буде вестися рішуча боротьба з корупцією, що вимагає вседержавного, всеохоплюючого рівня боротьби із цією “раковою пухлиною” на економіці держави.

2. В обіговий фінансовий потік будуть залучені кошти населення на закупівлю сучасної техніки і технологічних ліній, створення малих і середніх підприємств з виробництва і переробки сільськогосподарської продукції.

Цих потенційних підприємців в Україні є не одиниці, а десятки і сотні тисяч. Вони є чи не в кожному селі та містечку. Їх треба тільки знайти, просвітити, переконати, допомогти, захистити, пробудити в них почуття власної гідності і патріотизму. Тоді вони не будуть тікати на чужину в пошуках кращого життя, а будуть працювати на себе і на свою державу на своїй рідній землі.

І ось тут логічно виступає необхідність пріоритетності освітньо-професійного напрямку, кадрового забезпечення, просвітництва, набуття технологічних знань і професійних сільськогосподарських знань мільйонами нових господарів-власників паїв.

Є історичний аналог майже трагічної соціально-економічної та господарської ситуації в українських селах Галичини, яка склалась після реформи 1848 року, коли селяни одержали за викуп поміщицьку землю (своєрідні аналоги сучасних пайових земель), але через відсутність в них основних засобів для обробітку земель, нестачу коштів для їх придбання і основне – відсутність технологічних сільськогосподарських знань у господарів ці землі приходили в запустіння. Права на ці землі з часом в багатьох випадках продавались, а гроші залишилися в кишенях новоявлених шинкарів і, як зазначав Є. Храпливий [9], в багатьох випадках – не українців.

Відродження галицького села наступило в першій чверті ХХ століття, коли запрацювали потужні національні громадські організації: товариство “Сільський господар”, кооперативні організації “Центросоюз”, “Маслосоюз” і інші.

Продукція селянських господарств заповнила не тільки місцеві ринки, але і ринки країн Європи.

Методологічною основою роботи громадського товариства “Сільський господар” (а кооперативні організації були структурними підрозділами товариства) було вчення (термін) т.зв. “громадської агрономії”. Цей термін означав собою державно-громадську діяльність, спрямовану на зростання і прищеплення селянам агрономічної культури в усіх сферах (галузях) сільськогосподарської діяльності, їх навчання методам ефективного господарювання.

Як зазначає Л. Рева-Радіонова, “громадська агрономія” утвердилася як суспільна (державно-громадська) діяльність, спрямована на зростання масового сільськогосподарського виробництва і розвиток агроринкової економіки. Вона охоплює систему заходів допомоги агровиробникам з боку урядової та представницької влади, громадських сільськогосподарських асоціацій для організації аграрного виробництва і вдосконалення аграрної культури; створення ефективного агропідприємницького господарювання, сервісної, збутової та переробної інфраструктури аграрного ринку” [10]. В цій системі освіта та просвітництво відіграють ключову роль.

Праці О. Чаянова, В. Грабського, Є. Храпливого, К. Мацієвича, В. Доманицького та інших, присвячені громадській агрономії, набувають особливого значення в українських реаліях сьогодення. Практика реалізації положень громадської агрономії в європейських країнах заклала основи взаємодії державного регулювання через законодавчі, адміністративні, економічні засоби впливу і місцевих органів управління і самоврядування, господарської ініціативи і самодіяльності населення, його організованості, діяльності та активної громадської діяльності.

Методи і форми роботи товариств і громадських організацій мали свої особливості. Товариство “Сільський господар” в своїй організаційній роботі в умовах Австро-Угорської імперії, а потім Польщі виконувало по суті функції національного міністерства сільського господарства. Недаремно багатолітній директор товариства “Сільський господар” Є. Храпливий був запрошений на посаду міністра сільського господарства при формуванні українського уряду в 1941 році, але діяльність якого не розпочалася через протидію німецької влади.

В сучасних умовах незалежної України, коли діють державні національні інституції освіти і науки, коли розвиток науково-технічного прогресу йде щораз прискорюючими темпами, а процеси глобалізації і взаємоінтеграції формують нові правила та умови існування і функціонування господарюючих суб’єктів, виникають нові форми і методи поширення нових знань. Наприклад, використання інформаційних і трансферних технологій дозволяє значно оперативніше, дешевше і ширше ознайомити численне коло зацікавлених людей, ніж просто бесіди і лекції.

Створення модельних господарств різного напрямку виробництва і потужності функціонування існуючих передових господарств і проведення в них навчальних семінарів, виставок був і залишається ефективним методом переконання і навчання нових технологічних методів і прийомів.

Незважаючи на всі негативні ідеологічні, політичні та економічно-правові принципи (ігнорування особистості, приватної власності, централізованої вертикалі управління тощо), влада залишила по собі розвинену систему освітніх і наукових закладів, які за своєю структурною побудовою і принципами роботи залишилися радянськими. Але, позбувшись опіки держави і матеріально-технічної підтримки, вони втратили коріння в селянському середовищі. Підприємства колективної власності (колгоспи і радгоспи) фактично перестали існувати, а нові господарські форми, засновані на приватній власності, є малочисельними і лише формуються.

Україна – найбільша європейська держава, яка декларувала свій євроінтеграційний вектор розвитку і вірність європейським цінностям. Ці цінності є серцевиною, джерелом розвитку громадянського суспільства – найвищого рівня організації суспільних відносин і взаємопов'язаних духовних, соціальних, культурних, інтелектуальних, економічних чинників, які створюють життєвий світ, в якому перебуває людина з її індивідуальною свободою і діями, що взаємоузгоджуються з свободою і діями інших членів суспільства. Джерелом ініціатив і локомотивом руху до здійснення є громадські організації у вигляді різноманітних спілок, що створюються і діють на певній території.

Отже, агроспеціаліст, який живе чи прибуває на територію громади, нарівні з іншими працівниками мимоволі стає учасником економічних та соціально-культурних перетворень.

База цих цінностей повинна бути закладена спеціалісту вже в студентські роки – і в цьому є одна із важливих сторін підготовки спеціалістів у навчальних професійних закладах.

На відміну від традиційного загальноприйнятого двостороннього зв'язку “навчально-науковий комплекс – підприємство” виступає третя важлива складова, що формує триєдину модель зв'язку “навчально-науковий комплекс – підприємство – громада” в особі органів місцевого самоврядування та її громадських організацій. Саме вони разом із підприємствами виражають інтереси і потреби у фахових спеціалістах та працюють у взаємному зв'язку.

Така модель закладена в запропоновану структурну схему навчально-науково-виробничого комплексу, який створюється на базі Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (рис.1).

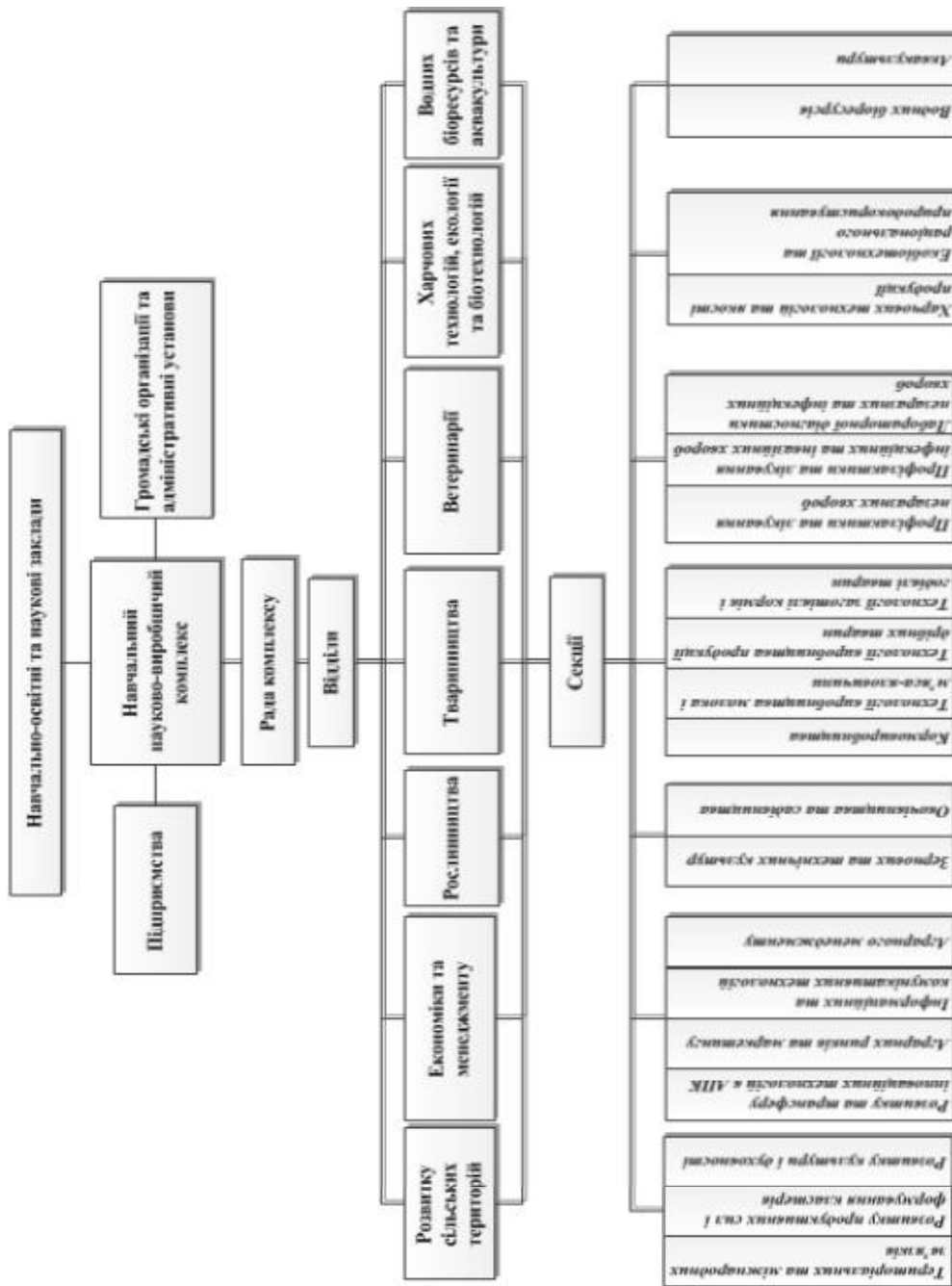

Рис.1. Структурна схема навчально-науково-виробничого комплексу

Джерело: розробка автора.

Об'єднання передбачає триступеневу структуру. На чолі об'єднання є Рада комплексу, до якої входять представники освітніх, навчальних і науково-дослідних установ, керівники органів місцевого самоврядування і місцевих громад, громадських організацій, представники сільськогосподарських виробничих і переробних підприємств.

На засіданні ради обирається робочий орган у складі голови Ради, його заступника і секретаря. Об'єднання працює відповідно до Положення, затвердженого на засіданні засновників Ради і його членів. Основна робота здійснюється у секціях, які об'єднані у відділи.

Висновки. Результати дослідження дають змогу запропонувати такий комплекс заходів для технологічно-технічної модернізації агропромислового виробництва на регіональному рівні через систему наукових комплексів, а саме:

- внесення змін до Закону України “Про вищу освіту”, які дозволять підвищити фінансову автономію навчальних закладів III-IV рівнів акредитації;
- відображення необхідності створення освітньо-науково-виробничого комплексу вищих навчальних закладів аграрної освіти у Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року;
- розширення участі науковців науково-дослідних установ та викладачів навчальних закладів у міжнародних економічних форумах на рівні областей Західного регіону України;
- пріоритетне інформаційне забезпечення наукових і маркетингових відділів вищих навчальних закладів аграрного профілю та науково-дослідних установ регіону щодо доступу до міжнародних спеціалізованих баз даних з метою системної успішної конкуренції на ринку продуктивних і технологічних інновацій;
- створення в межах освітньо-науково-виробничого комплексу єдиної інформаційної системи реферативних видань за галузевим напрямом спеціалізації наукових досліджень;
- створення передумов для формування в межах об'єднання бізнес-інкубаторів для малого інноваційного підприємництва з відповідною інфраструктурною та науково-технологічною підтримкою;
- консультативна і фінансова підтримка розвитку інтрапренерства, тобто підтримка підприємницької ініціативи співробітників наукового комплексу та студентів;
- взаємодія об'єданого комплексу з провідними національними венчурними фондами щодо залучення фінансування перспективних науково-технологічних проектів.

Література

1. Програма економічних реформ Президента України на 2010-2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”. – К.: Дія, 2010.
2. Петриченко В. До аграрної науки треба ставитись як до складової національної безпеки / В. Петриченко // Урядовий кур’єр. – 2013. – 13 червня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/vasil-petrichenko-do-agrarnoyi-nauki-treba-staviti/>
3. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2013-2014 / K.Schwab. – Geneva: World Economic Forum, 2013. – 532 p.
4. Малицкий Б.А. Современная наука и новые задачи науковедения / Б.А. Малицкий // Наука та наукознавство. – 2013. – № 1. – С. 3-20.
5. Інвестиційна привабливість бізнес-клімату в Україні у першому кварталі 2013 року; Європейська Бізнес Асоціація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eba.com.ua>.
6. М. Бунге : сучасний дискурс / [за ред. В.Д. Базилевича]. – К.: Знання, 2005. – 697 с.
7. Українська Аграрна Школа компанії “Мрія Агрохолдинг” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uagris.com>.
8. Кун Т. Структура наукових революцій / Т. Кун. – К. : Port-Royal, 2001. – 228 с.
9. Храпливий Є. Шляхи праці і суспільної агрономії / Є.Храпливий. – Львів: Б-ка “Сільський господар”, 1931. – 35 с.
10. Рева-Радіонова Л. Українське товариство “Сільський господар” (1899-1944 рр). Історія. Досвід / Л. Рева-Радіонова. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – 368 с.
11. Мацієвич К. Агрономія громадська (суспільна). Сільськогосподарська енциклопедія. У 3-х томах. Зшиток 1 / За ред. Є. Храпливого. – Львів, 1939. – С.23-24.
12. Доманський А.Я. Товариство “Сільський господар”: становлення і діяльність / А.Я. Доманський // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. – 2009. – Т.11, № 1 (40). – С. 78-88.

Summary**Gladiv M.**

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

**THE WAYS OF EDUCATIONAL-PRODUCTION TECHNOLOGICAL
AND TECHNICAL MODERNIZATION OF AGROINDUSTRIAL
PRODUCTION**

In the article revealed national and world experience of development in scientific-educational sphere of agrarian science.

Key words: *agriculture, entrepreneurship, scientific sphere, innovation, sustainable development, technology transfer, educational scientific-production complex.*

Рецензент – д.е.н., професор Музика П.М.